

A József Attiláról szóló szakirodalomban gyakran emlegetik Kiszombort, hiszen a fiatal diákköltő 1922 nyarán itt házitanítószkodott, itt őrizte a varjaktól házigazdájának kukoricáját, itt szerzett néhány olyan élményt, amely pályakezdését jelentősen befolyásolta, és érdeklődését olyan versekben tükrözte vissza, mint az Éhség, az Aratásban, a Fiatal életek indulója. Gyakran írják le ilyenkor a nem idevalósi irodalomtörténészek, hogy József Attila Kiszomborban töltötte nyarát; Kiszomborból kereste föl Szegeden Juhász Gyulát; Kiszomborba gyalogolt vissza... Aki viszont e tájon szüvta magába anyanyelvét, ösztönösen, gondolkodás nélkül (ahogy a kerékpáros egyensúlyban tartja magát; ahogy az autóvezető kapcsolja a sebességváltót) a helyhatározókat így mondja: (Kis)zomboron, (Kis)zomborról, (Kis)zomborra... Annál különösebb ez a sajátos raghasználat, mert ha netán a vajdasági Zombor, Bács-Bodrog vármegye egykori székhelye kerül szóba, ugyancsak ösztönösen mi is úgy mondjuk: Zomborban, Zomborból, Zomborba. Nyelvünknek egyik — szabályokba nem foglalható — titka: a helyi nyelvérték. Ezt ki ki anyanyelvének megtanulásával sajátítja el, később már csak különös figyelemmel, gondal lehet szert tenni rá. Úgy, ha a jövevény, a gyütt-mönt, tudatosan törekszik az őt körülvevő közösség nyelvhasználatának

megfigyelésére és átvételére. Akkor megtanulja például, hogy Szegeden a városrészek helyhatározóragos alakjait ilyen változatosan mondjuk: Alsóváros, Felsőváros, Rókuson, de Móravárosban, Tarjánban. Miért? Senki nem tudja. Így parancsolja a nyelvszokás, a helyi nyelvérték. Éppen ezért sajnálatos, hogy olyan maradandó hatású műben, mint a Szeged története eddig megjelent két kötete, a nem szegedi szerzők (Juhász Antal és Rákóczi István kivételével a többiek) folyton Alsóvárosban, Felsővárosban, Rókusvárosban alakot használnak. Abban egyetértenek, hogy a Palánkban forma helyes, de ennek jelzős változatát már az egyik szerző a helyes palánki helyett állandóan palánbéli alakban használja (ráadásul hibás helyesírással, így: Palánk-beli). Azért is káros ez a nyelvhasználat, mert megzavarja máris az olvasó nyelvi tudatát, s ahelyett, hogy erősítené benne a helyi nyelvérték eltanulását, gátként torlaszolja elé a hibás alakot. S hosszabb távon: az utókor netán majd ebben a könyvben vél igazolást találni a helytelen nyelvhasználatra.

Ráadásul az is sajátos, hogy Alsóváros, Felsőváros, Rókus, Móraváros, Tarján nem kíván névelőt. Tehát nem az Alsóvárosban, még csak nem is az Alsóvárosban, hanem egyszerűen csak Alsóvárosban a helyes. A Szeged története szerzői — az említett kivételekkel — ezt a

sajátosságot nem érzik, s ezt is hibásan használják.

A telek közzszo jelzői vagy ragos alakjai a Horger-féle két nyílt szótagos törvény szerint telki, telken alakúak. Nem így azonban, ha földrajzi névben szerepelnek, legalábbis a mi vidékünkön. Nem mondhatjuk, hogy szentmihálytelki vagy kisléki és kislételeki. A Szeged történetében az előbbi hibás alak is gyakran előfordul. Itt is csak a

zának, a hajóéptésnek mesterreit nálunk nem szabad superek-nek írni (ahogy a Szeged története teszi), hanem egyedül helyénvaló a helyi nyelvhasználatban hagyományos superok alak.

Bálint Sándor nagyon neheztelt azokra, akik a hajdani belvárosi templomot vagy a belőle kihámozott Árpád-kori tornyot Demeter-nek nevezték. A hivatalos iratokban nyilván így szerepelt régen is,

mondjuk Pannonhalmát (Pannonhalmán), de újabban — nyilván mióta önálló községek lettek — az Ásotthalmon, Mórhalmon forma van elterjedőben. A nyelv változik, s meglehet, hogy ezt a változást már nem lehet visszafordítani. Ahogyan a hajdani Ószentivánnak népi neve (Szüiget, Szüiget) — ba, -ban, -bül ragot kívánt (Szüigetbe, Szüigetben, Szüiget-bül), mióta azonban Tiszasziget lett, már általánosan így mondják: Tiszaszigeten, Tiszaszigetre, Tiszaszigetről. Pedig itt is sajátosabb volna a hagyományos alak megőrzése, följújtása. Ebben sokat tehetne egyrészt az iskola, másrészt a hatóság, a tanács, harmadrészt — utójára, de nem utolsósorban — az újság. Ha így használnák a helyhatározói ragokat, így ivódnék bele az emberek tudatába, helyi nyelvértékébe, ismét elterjedhetne.

Szeged új városrésze Makkosház. Nem Makkosháza, mert nem valamely Makkos nevű embernek van itt háza, hanem a kipusztult Makkoserdőben állt valamiféle csőcsészék háza, s erről kapta nevét — csaknem százötven évvel ezelőtt már írásos adat van róla — a tájék. Ennek ragozott formája tehát helyesen Makkosházon, nem pedig Makkosházán — ahogyan gyakran olvassuk. (Ahogy Dombegyház ragos alakja is Dombegyházon, nem pedig —

bár sokszor halljuk hibásan így — Dombegyházán.)

Végezetül a címbéli formáról is valamit. Akadt nem szegedi, aki kétségbe vonta ilyen alak létét. Pedig eleink éltek vele, s pl. Mikszáth is leírta. Miféle forma ez? Nyelvtörténeti emlék, érték. A régi magyar nyelvben volt hová kérdésre válaszoló -é, -á helyhatározói rag. Arany János Szent László című költeményében olvassuk:

Hogy elértek Nagyváradra
— Vala éppen László napja —
Keresztvízre áll a vad faj...

A Kisalföld népe tán még ma is mondja, ha uticélja Győr, hogy Gyórré (vagy Gyóré) megy, azaz Gyórbé. Így volt egykor Szegeddé, Szegedé.

A humanista történetíró, Verancsics Antal azt írta Dózsáról: „Pestről kiindulva, jüve Szegeddé...” Azután amikor arról ír, Zápolya levágatta a parasztvezér fejét: „Végezre osztán fedjét vitelé neki, és Szegeddé küldé ajándékon a szegedi fejbíróknak, akinek Pálffy Balázs neve vala.”

Mikor elhomályosult az -é értelme, megkettőzték, hozzá-tették a -be ragot is (ahogy a népryelv az őt megtoldja öt alakra: a méz tárgyestét, a meszet még egy t-vel: meszetöt, stb.), s így keletkezett a Szögedébe. Nem azt javaslom, hogy írásban is újítsuk föl, de közbeszédben és Szögedében, használatossá tehető, már csak azért is, hogy a helyi nyelvértékből ne vesszék ki.

(1985)

Baka István

Székeltyek

Évszázadok kalászaiból
kipergő népek sorsa sorsunk?
Ringunk a szél bölcsődalában...
Holnap ki tudja már, ki voltunk?

Asszonyaink párnára, ingre
mentik a szűkülő hazát;
vásznaikon az elkaszált
rét nekünk pompázik tovább.

Úzhatnak — minket jégveréssel
szögezett e földhöz az Úr,
hol sírok kopjafái vívnak
miértünk halhatatlanul.

Szövetkeziünk, hogy megmaradjunk.
Oltár az asszonyok öle:
átlobban öleléseinken
Isten teremtő gyönyöre.

Ringunk a szél bölcsődalában...
Már borzolódnak a füvek.
Villámlik — martalóc-vigyorba
rándulnak újra az egek.

Hurok-szonett

Erdő vagyok — eltévedek magamban
Gyökér vagyok — nyakamra hurkolódom
A kéklő fulladásos alkonyatban
Vagyok, s leszek, de nem tudom mi módon

Hold-fűrészt tép belém porom szítálja
Kiszáradt zápor elfogyok zihálva

Ki árnyaim a föld könyvébe írtam

A levelek szemét vörösre sítottam
S nem könny szememnek ezre hull a tájra

Parázsló csont vagyok s min ég: a máglya

Voltam s leszek de nem tudom mi módon
A fulladásos kéklő alkonyatban
Gyökér vagyok — nyakamra hurkolódom
Erdő vagyok — eltévedtem magamban.

Szombat este, hogy addig is ne kelljen írni, lementem a boltba ásványvízért. Mivel a hozzánk legközelebbi, sarki üzlet már zárva volt, a fél utcányival arrébb lévő látogatam meg. Nem túlzottan régen megnyílt, egyszerűes kis vegyesbolt, a pultosnő egyszerűsége mellett pénztáros is, az ilyeneket szoktál sísapkás egyének a falhoz állítani, amint a rendőri jelentés mondja, „pisztolyt látszó tárggyal”, ezt követve pedig kirámolni a kasszát.

Jó néhányan álltak előttem, lehetek vagy öt-hatan. A sor nem is sor volt itt, egymás mellett-mögött tömegeltünk, többen el sem fértünk volna a boltban nagyon. Legelől, közvetlenül a pult előtt, két tízévesforma cigány kislány állt. „Biztos lezavarták őket palínkáért” — hallottam a suttoágst mellőlem, jól öltözött hölgy mondta, szájteltakarva, barátónő-jének, és ebben nem zavarta az sem, hogy a két kislány ezzel egyidejűleg fél kiló kenyert kért. A polconon már nem volt kenyér, a pultosnő hátranyúlt az apró raktárhelyiségbe. Amiközben két kezével a kenyerek közt kotorászott, vállá fölé a két kislányt hátránézett, a két kislányt figyelve. Ők csak álltak, várták a kenyert, aztán, egy különös-képpen mérges hátrpillantásnál hangosan kacagni kezdtek. Mikor pedig megkerülvén végre a kenyér, fizetni szerettek volna, a pultosnő, ki pénztárosnő is volt egyúttal, a százas láttán ekként szólalt:

— Nem tudok visszaadni.
Amazok ketten zsebükből

Farkas Csaba

És ha jön a sísapkás?

összekeresték a kellő mennyiségű aprópénzt, régi és új tízeseket, húszasokat. Fizettek, s kacagás közben el.

— Végre, hogy nem látom őket — szólalt meg ekkor az elegáns ruházatú hölgy, aki, mint kiderült, nemcsak a mellette állónak, de a pultosnőnek is ismerőse volt. — Amíg itt voltak, végig úgy éreztem, mintha a zsebemben kotorászna valaki.

— Na és kotorásztak? — kérdezte a pultosnő.

— Nem, csak úgy éreztem. Szóval kérek húsz, nem, tizenöt deka sajtos parizert; tizenöt, nem, húsz deka zalaít abból a jobbikból, továbbá...

A pultos-pénztárosnő le-szelte a szelőgépen a kívánt mennyiségeket, beütötte a pénztárgépbe az árat, s mondta is.

— Jaj, csak ezres van nálam, és tudom, nem tudsz visszaadni — mondta ekkor a vásárló hölgy.

— De tudok, csak az elébb azt akartam, ezek mielőbb kinn legyenek a boltból. Máris adok vissza, Ilonka...

A jól öltözött hölgy lassan, körülményesen előhalászott pénztárcájából egy ezrest, át-nyújtotta a pultosnőnek, az föl-váltotta, visszaadott belőle, közben kicserélték nézeteiket, kiket hová szabadna, illetve nem szabad beengedni. Ha lenne pofájuk, maguk sem lép-nének be rendes emberek kö-

zé. De pofájuk, az nincs... Később, mindezek kitérőjezése közben és után, sorra került a többi vevő kiszolgálása, megkaptam az ásványvizet, mehettem haza. Tulajdonképpen sajnáltam, ez a bolt nem esik távolabbra tőlünk, nem ment el a bevásárlással az idő, írni muszáj mégis. Ahhoz azonban elég hosszú volt a hazafelé vezető út, hogy elgondolkozzam. A vevő, ugye, az eladóból él, az eladó meg a vevőből, miközben mindketten félnek egymástól. Ez esetben legalábbis féltek... Bár a kislányok nevetek és ingerkedtek, látszott rajtuk, jobb szeretnének túllenni az egészen. Adná már azt a fél kiló kenyert az eladó, őt tün-nének is el. A nyílt ellenszenvet addig is kénytelenek rö-higcsélással ellensúlyozni. Az eladónő meg hiába igyekezett őrmesteri képet vágni, lelke mélyén semmi kedve nem volt hozzá, ugyanakkor félt, hogy meglopják. Nem tudom, a két kislánynak milyen tapasztalatai lehetnek előzetesen ezzel a boltosnővel, viselkedésükön látszott, pontosan tudják, mire számíthatnak, s attól eltérő nem is várnak. Azt sem tudhattam, a boltvezetőnek mily tapasztalatai lehetnek a két kislánnyal, mindenesetre látszó-dott rajta: első az óvatosság, aztán esetleg jöhet a kiszolgálás. Az is elképzelhető, nem is látták egymást ebben az életben, a két cigány kislány so-

sem járt ebben a boltban. De mert más boltokban már jártak, tudták, hogyan szokás fogadni őket. A boltvezető is csak más cigányokat látott a boltjában, s a látottak alapján következtetéseket vont le. Szóval: egyik félnek sem konkrétan a másik ellen volt kifogása, a boltvezetőnek pont e két cigány kislánnyal, és a két cigány kislánynak csakis ez egyetlen boltossal szemben. Mindkét fél általánosított. Lehet, hogy igenis tartaniuk kell egymástól, de az is lehet, hogy nem. Mivel azonban ezt a gyakorlatban kipróbálni nincs módjukban, inkább hisznek az általánosításnak, amely generációkon túlmutató. Jobb félni, mint megijedni; biztos, ami bizonyos.

A kérdés csak az: mi lesz, ha a boltba egyszer belép kétféle sísapkás alak, a sapka arcukra húzva, szemüknek a sapkák kerek lyuk kivágva, falhoz állítják a boltosnőt s a vásárlókat — a két cigány kislány is ott van épp —, s máris viszik a napi bevételt, kész. Na, mi adódik ekkor? Ha a rendőrök a kislányokat is kikérdezik a sísapkások felől, lehet, csak vonakodva és összeviessza fognak válaszolni, fejükben talán a jár: végre megjárta a boltos, miránk gyanakodott állandóan, s most tessék. Csak azért sem segítünk! Az eladónő pedig hisztérikusán mutat a lányokra, mikor a rendőrök őket kérdezik: — Nahát, maguk még hisznek ezeknek? És ha ők hozták a többi is a nyakamra? — Ezzel pedig kezdődik is előlrol az egész.